

Historische Kring Zuidhorn

11e jaargang nr. 2 december 2021

In dit nummer:

De beuk erin

**Oude paden en
verdwenen ommetjes**

**B.P. Hazenberg :
rasbestuurder en
netwerker**

Foto op een blikje

**Een geleerde in
Den Ham**

**In Memoriam :
Een transformatorhuisje**

Het eikje in de bovenrand

Losse nummers € 2,50

Periodiek van de Historische Kring Zuidhorn

11e jaargang nr. 2

December 2021

Redactie

Nico Attema

Joop Cleij

Kees Kugel

Jan van Weerden

Druk

RCG Groningen

Bestuur van de HKZ

Voorzitter

P. H. Pellenbarg

Secretaris

J. Wijbenga

secretarishkz@gmail.com

Penningmeester

A. Fennema

Overige leden

G. van Agteren-Birza en H. Koot

Archief

A. Beuse

secretarishkz@gmail.com

Website

www.historischekringzuidhorn.nl

Inhoud

Van de voorzitter	Blz. 3
De Beuk erin	Blz. 4
B.P.Hazenberg: Rasbestuurder en Netwerker	Blz. 7
Oude Paden en verdwenen ommetjes	Blz. 12
Foto op een blikje	Blz. 17
Een geleerde in Den Ham	Blz. 26
In Memoriam: Een transformatorhuisje	Blz. 25
Het eikje in de bovenrand	Blz. 31

ISSN: 2589-2487

Illustratie op titelblad: De waarschijnlijk 169 jaar oude beuk in de tuin van Arnichem werd in 2009 geveld.

Bron: Website Welkom in Zuidhorn 17-11-2009

HKZ ontwaakt uit Coronaslaap, maar niet voor lang

Op woensdagavond 27 oktober 2021 was 't voor het eerst sinds het begin van de 'coronatijs' weer mogelijk om onze leden een lezing aan te bieden. Het betrof de intussen driemaal uitgestelde lezing van Joël Stoppels over de bevrijding van Groningen aan het eind van de Tweede Wereldoorlog, voorafgegaan door de film van Sander Blom over 'Het verhaal van Riek'. Riek Birza vertelde daarin over herinneringen aan haar kindertijd in de oorlogsjaren. Film+lezing stonden gepland voor 2 april 2020, dus in de periode dat overall 75 jaar bevrijding zou worden gevierd. Maar de beperkende maatregelen a.g.v. de corona pandemie, en met name de bekende anderhalve meter maatregel maakten het onmogelijk voldoende stoelen in de zaal bij Balk te zetten. Driemaal werd daarna de datum voor de lezing verzet, maar op 27 oktober j.l. kon het dus weer. De herstart was in het Cultureel Centrum Zuidhorn, gelegen tegenover de voormalige garage Birza (nu het fietsenmuseum). In de toekomst zullen we hier vaker zitten, omdat 'Balk' geschiedenis is geworden. Gelukkig verliep alles vlekkeloos, er meldden zich precies zoveel belangstellenden als er in de zaal pasten (90) en zowel de film, de lezing en de sfeer van de avond zijn geweldig goed bevallen. Helaas bleek al snel dat het ontwaken uit de winterslaap voor de HKZ van korte duur is. De steil oplopende besmettingscijfers noopten de regering opnieuw beperkende maatregelen in te voeren, waaronder ook weer de anderhalve meter maatregel, en dan kunnen er ook in het CCZ te weinig mensen zitten. De langverwachte lezing van Ineke Noordhoff over haar boek *Schaduwkust* op 23 november kan dus niet doorgaan, en moet opnieuw verschoven worden, nu naar begin 2022. Het is jammer, maar het vertrouwen in een definitieve herstart blijft, en intussen is er het periodiek. Tot ziens in 2022!

Piet Pellenbarg

De beuk erin

De opkomst van de Groninger boerenstand tussen 1760 en 1880 en de daarmee samenhangende welstand, uitte zich onder andere door het bouwen van monumentale boerderijen en woonhuizen. Deze werden met grote en soms parkachtige tuinen omringd. Veelal werd er een rode beuk pontificaal in de voortuin gepoot. De boom werd gezien als een soort statussymbool van de rijkdom, waarbij nogal eens de vraag werd gesteld: 'Heeft een boer met minder dan 50 hectare grond wel het recht om zo'n beuk in z'n tuin te planten?' Het toen heersende standsverschil zal daar debet aan zijn geweest.

Wanneer een Groninger boer ging rentenieren ging hij *'op het zand wonen'*, zoals wel werd gezegd. Dat betekende vaak: in Haren. Ook daar verschenen de beuken in de voortuin. Maar was het kapitaal voor Haren niet toereikend, dan werd uitgeweken naar een plaats als Zuidhorn, dat immers ook op een zandrug ligt. Ook hier zien we deze traditie terug. Op de Gast telde ik minstens zeven grote huizen met een rode beuk in de voortuin. En ook nu nog is een beuk op menig erf een belangrijke blikvanger.

Twee voortuinen met enorme beuken. Links de Gast nummer 2, en rechts Wilhelminalaan nummer 28, waar Anco Wigboldus woonde en werkte.

Bliksemafleider

Er was echter ook een andere reden voor het planten van beukenbomen. Oorspronkelijk werden ze op het erf geplant om als bliksemafleider te dienen. De brandbare -soms rieten- kappen, van de negentiende-eeuwse boerderijen

vroegen om zo'n bliksemafleider in de vorm van een solitaire boom, vaak op enige afstand van de boerderij geplant. Dat daarbij de voorkeur uitging naar een beuk kan van doen hebben met een oud Duits gezegde dat betrekking heeft op inslag van bliksem en de beschermende werking van de beuk. Het luidt: "Vor Eichen sollst du weichen, Buchen sollst du suchen!" Of anders gezegd *'Vermijd eiken en schuil onder beuken'*. De achterliggende verklaring is dat de gladde en natte bast van de beukenboom de bliksem beter zou geleiden.

Volgens onderzoek lijkt dat voor gemengde bossen in ieder geval op te gaan. In Duitsland heeft men gedurende elf jaar

onderzoek gedaan in een bos dat voor 70 procent uit beuken bestond. De bliksem trof in die 11 jaar 56 eiken, 20 sparren en 3 dennen, maar geen enkele keer een beuk. Kritiek op dit onderzoek was er natuurlijk ook, want het bleek dat een boom met een ruwe bast, zoals de eik, meer schade vertoont dan de gladde bast van een beuk. Kortom: bij onweer is schuilen onder een beuk ook niet aan te raden.

Sieraad

De beuk is een van de prachtigste inheemse woud - en parkbomen. Beuken worden 200 tot 400 jaar oud. In de Middachter Allee bij kasteel Middachten in De Steeg stond eeuwenlang een aantal van de oudste beuken in Nederland. De dikste was 5 meter in omvang en enkele waren 44-46 meter hoog. Ze waren in 1776 aangeplant.

Beukenboom en volkswijsheden

Onze voorouders waren, veel meer dan wij, gewend naar de natuur te kijken om de toekomst te bepalen. Om erachter te komen hoe het weer in de winter zou worden, hakte men op Allerheiligen (1 november) in een beuk. Bleef de wond droog, dan moest men met een strenge winter rekening houden.

En, als er veel beukenootjes zijn, zal de winter streng worden.

Ook liet men in vroeger tijden een hoeveelheid staafjes van beukenhout op de

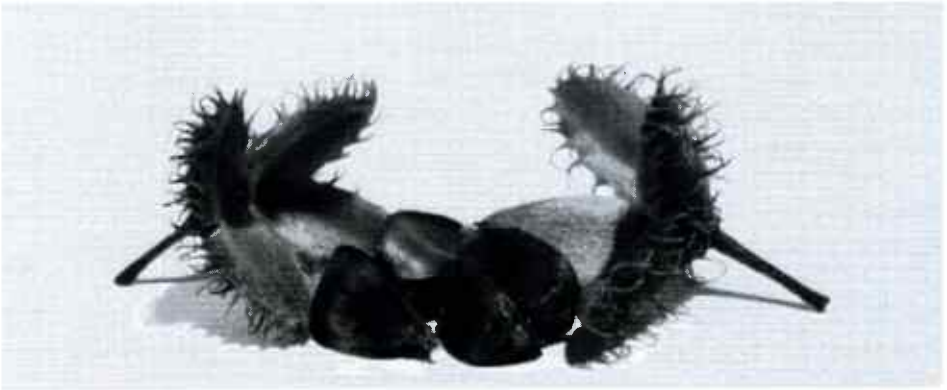
grond vallen om uit het ontstane patroon de toekomst te lezen.

In de oudheid werden runentekens vaak in beukenschors gekerfd. Die was daarvoor bijzonder geschikt, zoals verliefden weten die ooit hartjes in de boombast sneden. De afbeeldingen blijven nog jarenlang zichtbaar. Nog een weetje: Het drinken van water uit een holle beuk zou schurft en andere huidziekten genezen.

Tot slot: de herkomst van de naam beuk

De naam beuk is afgeleid van het woord *bos of beoce* (Sanskriet, oude Indiase taal) en betekent zowel *boek* als *boom*. Vandaar ook de Duitse woorden *Buche* en *Buchstabe* (letter). Bij het uitvinden van de boekdrukkunst werd beukenhout gebruikt om letters en houtsneden te vervaardigen, men wilde belangrijke dingen 'boekstaven'.

Nederlandse volksnamen zijn: biek, buuk, boeke, beukelaar, bokkenboom. De beukennootjes worden ook wel boekels genoemd. Plaatsen die met beuken te maken hebben, zijn o.a. Boekel (N.Br.), Boekelo (Ov.) en Boekhoute (Vlaanderen). Het Engelse Buckingham is afgeleid van beuk. In Roemenië, waar veel beukenbossen te vinden zijn, verwijzen plaatsnamen als Boekovina en Boekarest naar het voorkomen van beuken.

Beukennootjes zijn eetbaar. Wanneer men er echter te veel van eet, kan dit leiden tot buitengewone vrolijkheid, gevolgd door hoofdpijn en misselijkheid.

B.P. Hazenberg: rasbestuurder en netwerker

Bij het herlezen van het hoofdstuk 'Politieke geschiedenis 1851-1982' in het boek 'De geschiedenis van Zuidhorn' viel mijn oog op de naam B.P. Hazenberg, die een eeuw geleden raadslid en wethouder was van de gemeente Zuidhorn. Uit nieuwsgierigheid naar zijn levensloop besloot ik een onderzoekje te doen. Daaruit kwamen niet alleen een interessant verhaal over hem als veelzijdig bestuurder en ondernemer tevoorschijn, maar ook een connectie met Briltel en andere leuke wetenswaardigheden.

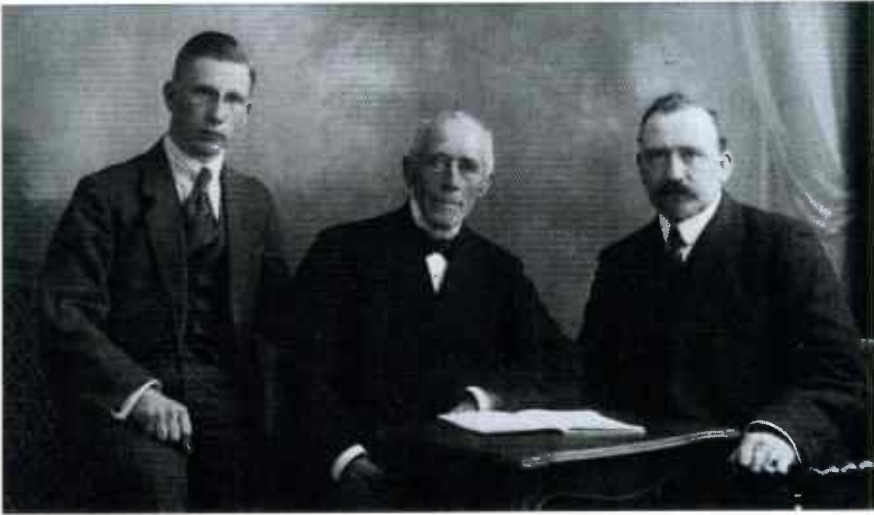
Eerste raadslid voor de ARP in Zuidhorn

Bouke Pier Hazenberg (B. P.) was vanaf 1915 tot 1922 raadslid van de gemeente Zuidhorn en bovendien wethouder. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1911 en 1913 deed hij al een gooi naar het raadslidmaatschap, maar toen moest hij nog het onderspit delven. In 1915 lukte het hem wel om raadslid en wethouder te worden. Toen was het nog zo, dat een wethouder ook raadslid bleef. Hij werd gekozen namens de Anti-Revolutionaire partij (ARP), opgericht in 1879 door Abraham Kuyper, en was daarmee in 1915 het eerste lid van die partij in de gemeenteraad van Zuidhorn. Hazenberg was toen een van de eerste twee raadsleden die niet afkomstig waren uit de groep 'Vrijzinnigen', die steeds een monopolie hadden op het besturen van de gemeente. Het tweede raadslid kwam uit de socialistische gelederen, namelijk Johannes Hiemstra uit Noordhorn. Hij werd gekozen namens de lokale Arbeiders Kiesvereniging. Hazenberg en Hiemstra kregen gezelschap van vijf 'Vrijzinnigen'. De dominantie van deze politieke stroming was mogelijk omdat het actieve kiesrecht – vanaf 1896 weliswaar in afgezwakte vorm – was voorbehouden aan mannen die in behoorlijke welstand leefden en dat waren op het platteland met name de boeren, die zich als “vrijzinnig-liberaal” hadden georganiseerd. Uit die achterban werden dan ook de meeste raadsleden gekozen.

Toen Hazenberg en Hiemstra in 1915 werden gekozen waren er – op een bevolkingsaantal van 3127 inwoners – 624 inwoners die kiesgerechtigd waren. Door deze kleine groep 'kiesmannen' werden de zeven raadsleden gekozen. In 1917 kwam het algemeen kiesrecht voor mannen en in 1919 ook voor vrouwen. Johannes Hiemstra zou nog tot 1939 raadslid blijven, vanaf 1919 voor de SDAP (de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij). Hazenberg volgde een andere weg in het openbaar bestuur.

Doopceel

Bouke Pier Hazenberg werd geboren op 11 maart 1881 in Grootegast als zoon van landbouwer-landeigenaar Jan Hazenberg en Grietje Dijk. Vader Jan Hazenberg was eigenaar van de twee boerderijen, Oosterfroma en Westerfroma bij Eibersburen en bezat veel landerijen in de gemeenten Grootegast, Gripskerk en Achtkarspelen. Hij was jarenlang raadslid van de gemeente Grootegast voor de ARP en van 1891 tot en met 1915 ook wethouder. Daarnaast had hij bestuurlijke functies in allerlei maatschappelijke organisaties. De commissaris van de Koningin wilde hem zelfs benoemen tot burgemeester van deze gemeente, maar dat wilde hij niet. De inwoners van Grootegast waren overigens wel een Hazenberg als burgemeester gewend: van 1873 tot 1892 was dat Berend Hazenberg.

Midden Jan Hazenberg rechts zoon Bouke Pier en links kleinzoon Jan

Huwelijk, schoonouders en connectie met Briltil

Bouke Pier trad maatschappelijk gezien in de voetsporen van zijn vader Jan. Hij (21 jaar) trouwde op 7 februari 1902 in Leek met de 29-jarige **Bregtje Boersema**, geboren in Briltil op 2 april 1873. Zij was een dochter van Klaas (Jans) Boersema en Froukje Sikkema uit Briltil, die aan het Hoendiep Westzijde 48 eigenaren waren van de boerenbehuizing Volharding met landerijen en een windpelmolen. Het echtpaar kocht dit bedrijf in 1871 in een publieke verkoop. Klaas Boersema zou door een val van een paard in 1877 jong overlijden, waarna de boerderij met pelmolen in datzelfde jaar door zijn weduwe en haar drie minderjarige kinderen alweer moest worden verkocht. Zij vertrokken naar de gemeente Leek.

Van Briltill via Groningen naar Zuidhorn

Bouke Pier Hazenberg en zijn echtgenote woonden van 1902 tot 1905 in

Enumatil, waar hij een zetboer op zijn boerderij had. Hierdoor had hij zijn handen vrij om andere activiteiten te ondernemen. In 1905 verhuisden zij naar Groningen, maar in 1909 vertrok hij naar Zuidhorn. Daar had hij, naar een ontwerp van architect C.H. Eldering uit Hoogkerk, een woonhuis laten bouwen aan de Rijksstraatweg. Het was één van de vier villa's – tussen de twee panden aan De Gast 71-73 (1933) en de Rijksstraatweg 13 (1907) –, die werden afgebroken bij de omlegging van de Rijksstraatweg langs het dorp Zuidhorn. Bouke Pier was niet alleen raadslid en wethouder, maar daarnaast ook onder meer lid van Provinciale Staten, bestuurslid van de Kamer van Koophandel en in Zuidhorn, in 1910, mede-oprichter en bestuurslid van de Boerenleenbank, voorzitter van het

schoolbestuur van 'de School met den Bijbel' en lid van de kerkeraad van de gereformeerde kerk. Hij was dus een van de spelbepalers in de Zuidhornse samenleving en een bestuurder met ambities.

Alom succesvol en gewaardeerd bestuurder

In 1922 verliet hij Zuidhorn vanwege zijn benoeming tot burgemeester van Giethoorn. In 1929 volgde de benoeming tot burgemeester van IJsselmonde. Hij werd in deze – in deplorabele toestand verkerende – gemeente benoemd op verzoek van de Commissaris van de Koningin in Zuid-Holland met de opdracht om de boel te saneren. De gemeenteontvanger was er zelfs met de kas vandoor gegaan!

Volgens de tekst bij de foto koestert men in IJsselmonde hoge verwachtingen van de nieuwe burgemeester.

Kort geleden werd de nieuwe Burgom. van IJsselmonde, de heer Hazenberg, geïnstalleerd.

De heer Hazenberg.

wiens antecedenten groote verwachtingen wekken in het belang der Zuidholl. gemeente.

In de gemeenten Giethoorn en IJsselmonde grossierde Bouke Pier ook in bestuurlijke nevenfuncties. Toen IJsselmonde in 1941 met medewerking van de Duitsers werd toegevoegd aan Rotterdam ging hij met pensioen. Hij was 60 jaar en ging wonen in Bosch en Duin en verhuisde later in 1952 naar Apeldoorn, waar hij zijn huis – denkend aan de boerderijen van zijn vader – de naam 'Froma Hiem' gaf. Gedurende zijn lange bestuurlijke carrière bleef hij een lijntje houden met de geboorteplaats van zijn echtgenote, Briltel: vanaf 1917 tot 1967 was hij commissaris van de melkfabriek N.V. Lijmpf te Briltel, die aan de andere zijde van het Hoendiep tegenover het geboortehuis van zijn echtgenote stond. Bouke Pier Hazenberg overleed op 2 augustus 1969 op 88-jarige leeftijd in Apeldoorn. Hij is begraven op de begraafplaats in Niekerk, gemeente Oldekerk, bij zijn echtgenote Bregtje Boersema, die in 1941 overleed.

Harmannus en Bouke Pier Hazenberg

Hoe verre verwanten in elkaars leven kwamen

In het leven van Bouke Pier Hazenberg kwam door zijn huwelijk in 1902 met Bregtje Boersema uit Briltel een naamgenoot en familielid binnen zijn netwerk. **Jantina Boersema**, een zus van Bregtje, was namelijk al eerder op 27 juli 1900 in Leek met Harmannus (Harms) Hazenberg getrouwd, een verre neef van Bouke Pier. (Foto links) Harmannus werd op 23 oktober 1873 in Briltel geboren als zoon van molenmaker Harm (Pieters) Hazenberg en Luikje Luikes. Het bedrijf van Hazenberg was gevestigd aan het Hoendiep Westzijde vlakbij de boerderij en de molen van de familie Boersema. Harmannus trouwde dus met zijn buurmeisje! Hij had niet de rijke afkomst van Bouke Pier en was

aanvankelijk bakkersknecht. Hij had dit vak onder de knie gekregen door een leerschool bij verschillende bakkers en was na zijn huwelijk in 1900 zover dat hij een bakkerij overnam in Winschoten. De overname werd om gezondheidsredenen echter voortijdig afgeblazen, waarna het echtpaar naar Groningen verhuisde.

Kalkzandsteenfabriek in Hoogkerk

Wellicht gestimuleerd door zijn zwager Bouke Pier wilde Harmannus toch ondernemer worden, want in 1905 richtte hij samen met hem onder de naam 'de firma H. en B.P. Hazenberg' een kalkzandsteenfabriek in Hoogkerk op. Dergelijke fabrieken waren toen in opkomst. In de Staatscourant werden de heren aangemerkt als 'beiden rentenier'. De firma werd per 1 januari 1909 ontbonden en de exploitatie werd ondergebracht bij een naamloze vennootschap met Harmannus als directeur en zwager Bouke Pier als president-commissaris. Vanaf 1911 woonde Harmannus in Hoogkerk.

In 1917 werd het bedrijf verkocht, maar Harmannus bleef directeur van de fabriek totdat (ook) hij in 1927 tot burgemeester werd benoemd. En wel van de gemeente Oldekerk. Zijn politieke ervaring had hij daarvoor vanaf 1917 opgedaan als raadslid van de gemeente Hoogkerk en vanaf 1918 als lid van Provinciale Staten. Hij bleef statenlid tot 1940. Net als zijn zwager Bouke Pier Hazenberg vertegenwoordigde hij als volksvertegenwoordiger de ARP. Ook hij vervulde tijdens zijn bestuurlijk leven verschillende maatschappelijke functies en was bijvoorbeeld mede-oprichter van de Christelijke Spaarbank 'Eigen Haard'. Harmannus bleef burgemeester van Oldekerk tot 1939 en overleed in 1953. Zijn echtgenote Jantina Boersema overleed in 1943. Ze zijn – net als Bouke Pier en zijn echtgenote – begraven op de begraafplaats in Niekerk, gemeente Oldekerk. Beide zwagers Hazenberg, met stevige wortels in het Westerkwartier, hadden een bijna identieke levensloop. Zij stamden beiden af van Berend Hazenberg, die rond 1620 in Leek werd geboren. Het was een familie met grote gezinnen: een gezin met tien kinderen was niet ongewoon. De naam Hazenberg komt nog steeds veel voor in het Westerkwartier. J. Hazenberg, die in 1927 voor de ARP raadslid werd in Zuidhorn en die wethouder van die gemeente was van 1931 tot 1941, zal ook wel 'een verre neef' van de beide burgemeesters zijn geweest.

De kalkzandsteenfabriek en Zuidhorn

De 'School met den Bijbel' en de bijbehorende onderwijzerswoning aan De Gast 37 in Zuidhorn werd in 1906 gebouwd onder architectuur van C.H. Eldering uit Hoogkerk, dezelfde architect die ook de villa uit 1909 voor Bouke Pier Hazenberg in Zuidhorn ontwierp. School en woning aan de Gast zijn opgetrokken uit kalkzandsteen en daardoor opvallend en uitzonderlijk binnen de bebouwing. Na dit verhaal kan de conclusie wel worden getrokken dat de bakstenen voor de bouw afkomstig waren uit de nieuwe kalkzandsteenfabriek van Hazenberg&Hazenberg in Hoogkerk.

Bronnen: De site op internet 'Nakomelingen van Berend (Hazenberg) (plm. 1620)'; Het boek 'De geschiedenis van Zuidhorn'; Het boek 'Boerderijen in en om Noordhorn, Zuidhorn en Brilt'; Internet; Wikipedia.

Oude paden en verdwenen ommetjes

Zuidhorn kent vele paden en 'doorsteekjes'. Het overgrote deel daarvan ligt in de parken en in de uitbreidingsplannen. Het zijn nieuwe paden, bedacht aan de tekentafel. Maar er zijn ook oude met een verhaal. Sommige daarvan hebben een officiële naam. Voor de andere bedacht ik er een, zoals 'Auwema's pad'.

'Auwema's pad' *

Op het einde van de Van Heemskerkstraat ligt langs de hoge spoordijk het pad waarlangs in vroeger tijden de vuilnisophaler komend van de Boslaan zijn vrachtje naar naar 'Auwema's gat' reed om het in een daar gegraven gat te dumpen. Het gat raakte voller en voller en werd een bult, die tenslotte met aarde werd afgedekt. Begroeiing en een paadje naar boven maakten de bult in de jaren zeventig tot een spannende speelplek. Het pad eindigt waar het vroeger begon; bij het viaduct, tussen Boslaan en Westergast.

'**Akkermanspad**' begint aan de andere kant van het viaduct. Aan het begin ervan, zie pijl, stond nog tot 1970 een boerderijtje waarvan de bewoners over de tuinderij van Akkerman, nu de Bongerd, de Gast bereikten. Dit pad of deze ree

naar de Rijksstraatweg, bestaat nog steeds, al werd het door de aanleg van de Bongerd rond 1974 in drie stukken 'geknipt'. Het komt tussen de nrs. 54 en 56 uit op de Gast. Vroeger liep men over het terrein van de buren en gold het recht van overpad. Na de aanleg van de Bongerd werd het pad openbare weg.

De witte boerderij in het verlengde van de Gastlaan op het einde van Aukema's ree

Aukema's ree

Op de Gast aangekomen zie je vrijwel recht tegenover je een korte straat (Gastlaan). Dit laantje was ooit het begin van de ree naar de Witte Boerderij waar vroeger de familie Aukema woonde aan wie Koningin Wilhelmina in 1938 een bezoek bracht.

Kruising Aukema's ree met een noordwaarts lopend restant Oostergast

De verdwenen Oostergast

Loop Aukema's ree een eindje op tot aan de Oostergast. De historische zandweg, die eeuwenlang de verbinding vormde tussen lough en de boerderijen en huizen op de oostflank van de Gast. Het pad liep vanuit het centrum (smederij Poort) tot aan de boerderij Sebastopol. Nu is de oude voetweg grotendeels onder bestrating en asfalt verdwenen. En het ommetje van vroeger, langs Oostergast heen en langs de Gast terug kan men nu niet meer maken.

Boltslaantje

Steek vanaf het (oude) gemeentehuis komend het spoor over en ga dan linksaf. Even verderop komt het Boltslaantje uit op de Wilhelminalaan. Dit oude pad vormde voor de aanleg van de spoorweg de oprit vanaf de toenmalige Rijksstraatweg en het in 1843 langs de Oostergast gebouwde huis van domineesdochter

Johanna Barbara

Winter. Het pad werd na de bouw van het station een 'sluipweg' toen *'kwajongens die de trein naar Groningen nog moeten halen'* de eigen weg als een welkome afkorting

zagen. Bedenk dat het alternatief via Burgemeester De Vrieslaan en Wilhelminalaan nog niet bestond! Het pad droeg de naam van de bewoners van het oude huis. Aanvankelijk zal het Winters' ree genoemd zijn, later werd het Leggelo's laantje en nog weer later toen griffier Bolt het huis bewoonde kreeg het zijn definitieve naam: Boltslaantje. Deze naam werd in 1930 'voor eeuwig' in het straatnamenregister vastgelegd.

Bospaadje

Op de Gast aangekomen loop je rechtsaf tot vlak voor de spoorwegovergang waar links het Bospaadje begint (of eindigt). Het liep, misschien wel eeuwen door het noordelijke van Hanckema gelegen bosje. Het gebruik van het pad nam in de loop van de jaren toe als gevolg van de toenemende bebouwing. En zeker na de nieuwbouw ten westen van de Boslaan werd het Bospad dé wandel- en fietsroute naar het station. Een route die anno 2021 zelfs zo belangrijk is dat het plan tot afsluiting van het Bospaadje vanwege de onveilige situatie bij de spoorwegovergang aan de Gast uiteindelijk niet doorging.

Bospaadje in 1856 zie pijl links. En binnen cirkel rechts de kruising van Oostergast en de ree naar het huis van Barbara Winter. Spoorlijn 1863 werd naderhand ingetekend

'Meester Hutpad': verbindt nu het Burgemeester Geldermanplantsoen met de Frankrijkerlaan. Het kruist een restant van de gracht rond de borg Hanckema en werd destijds aangelegd om de leerlingen van de O.L.S. een veiliger schoolweg te bieden. De verkeersdruk op Rijksweg en Frankrijkerlaan, een belangrijke schakel tussen de straatweg en Niekerk, nam met het jaar toe. Bewoners van de huizen aan de Gast moesten ten behoeve van de aanleg een deel van hun tuinen afstaan. Dat ging soms onder protest. Klaas Talens, bewoner van de villa Sonnevand aan de Gast maakte bezwaar. Hij vreesde overlast van lawaaiige schooljeugd die zijn fruitbomen zou plunderen. Het bezwaar haalde weinig uit. De gemeente kocht of onteigende de strook grond. Het pad verdient de naam van meester Hut, de sympathieke hoofdonderwijzer van wat toen de openbare lagere school heette.

Meester Hut pad achter de 'Schoolstee', rechts restant van gracht Hanckema (pijl)

Het Van Slochterenpad tussen Brilweg en Thomas van de Dijkweg. De pijl geeft de ligging aan ten opzichte van de verdwenen boerderij van Roelof van Slochteren.

'Van Slochterenpad'

Vanuit de Frankrijkerlaan nu richting Briltil. In de bocht van de Brilweg bij de jeu de boulesbaan loopt nog een oud pad. Het verbindt de Brilweg met de Thomas van de Dijkweg, die heel vroeger in de volksmond 'de blinde darm' heette vanwege het feit dat het een doodlopend stukje sintelree was.

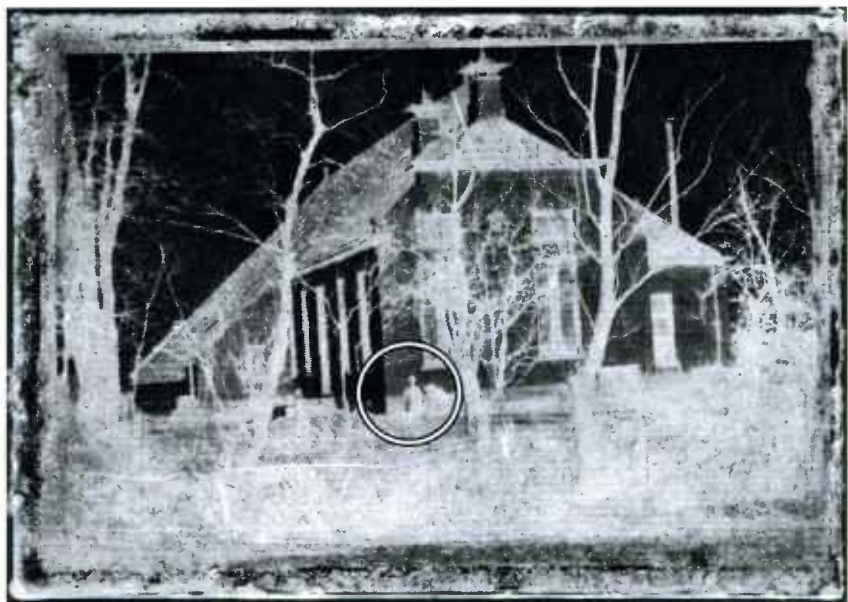
Op 23 mei 1949 discusseerde de raad over een voorstel tot aankoop van een stuk grond naast de boerderij van R. van Slochteren t.b.v. de aanleg van een verbindingspad tussen Brilweg en Thomas van de Dijkweg, zodat bewoners en gebruikers van de volkstuinten die tussen beide straten lagen een betere ontsluitingsweg kregen.

De huidige situatie herinnert in niets meer aan die van toen. De bepaald niet bouwvallige boerderij, en ook de volkstuinten, zijn al lang verdwenen. Maar het zou een aardige geste zijn wanneer ook dit pad een naam zou krijgen. Ter herinnering aan het boerengeslacht op welks land een groot deel van Zuidhorns westelijke uitbreidingen, niet zonder slag of stoot, tot stand kwam.

**De Auwema's waren eigenaar van het land waarover rond 1863 de spoorlijn werd aangelegd die hun landerijen doorsneed. Daarbij ontstond een driehoekig reststuk dat de gemeente later, voordelig denk ik, aankocht voor de aanleg van een vuilstort.*

Foto op een blikje

Jaren geleden kreeg ik foto's in bruikleen van mevrouw Steekstra-Scheeringa. Zij woonde als kind en jonge vrouw in het Huis met de Leeuwen. Tussen die foto's zat een metalen plaatje van plusminus 8 bij 5 cm dat wat weg had van een negatief maar het niet was. Het was een nogal duistere afbeelding van een boerderij die ik op de fotoscanner legde. Na een behandeling met een fotobewerkingsprogramma kwam er uiteindelijk een redelijk duidelijke foto te voorschijn (zie blz.20).

De afbeelding

Op de foto staat een witte boerderij met daarvoor een meisje van een jaar of zes met een hond (herder?). Ik meende de boerderij aan de Klinckemalaan te herkennen. Die werd rond 1918 gebouwd in opdracht van Jochem Offeringa, eigenaar en bewoner van het Huis met de Leeuwen en de erfgenaam van de familie Posthumus. De boerderij op de foto heeft er relatief kort gestaan. Hij werd rond 1957 afgebroken toen de Fanerweg (N 980) werd aangelegd en het Zonnehuis verrees. Voor iemand die zoals ik inmiddels al bijna 50 jaar in Zuidhorn woont, is dat wel een erg korte periode.

Bewoners

De nieuwe boerderij werd vanaf het begin gepacht door Egbert Scheeringa en zijn vrouw Ietje van Dijk. En, niet toevallig want Egbert was een broer van Hemke Scheeringa die huisknecht bij Offeringa was. Hemke zou vijf jaar later de boerderij aan de Klinckemalaan en óók het huis in de Nieuwstraat van hem erven.

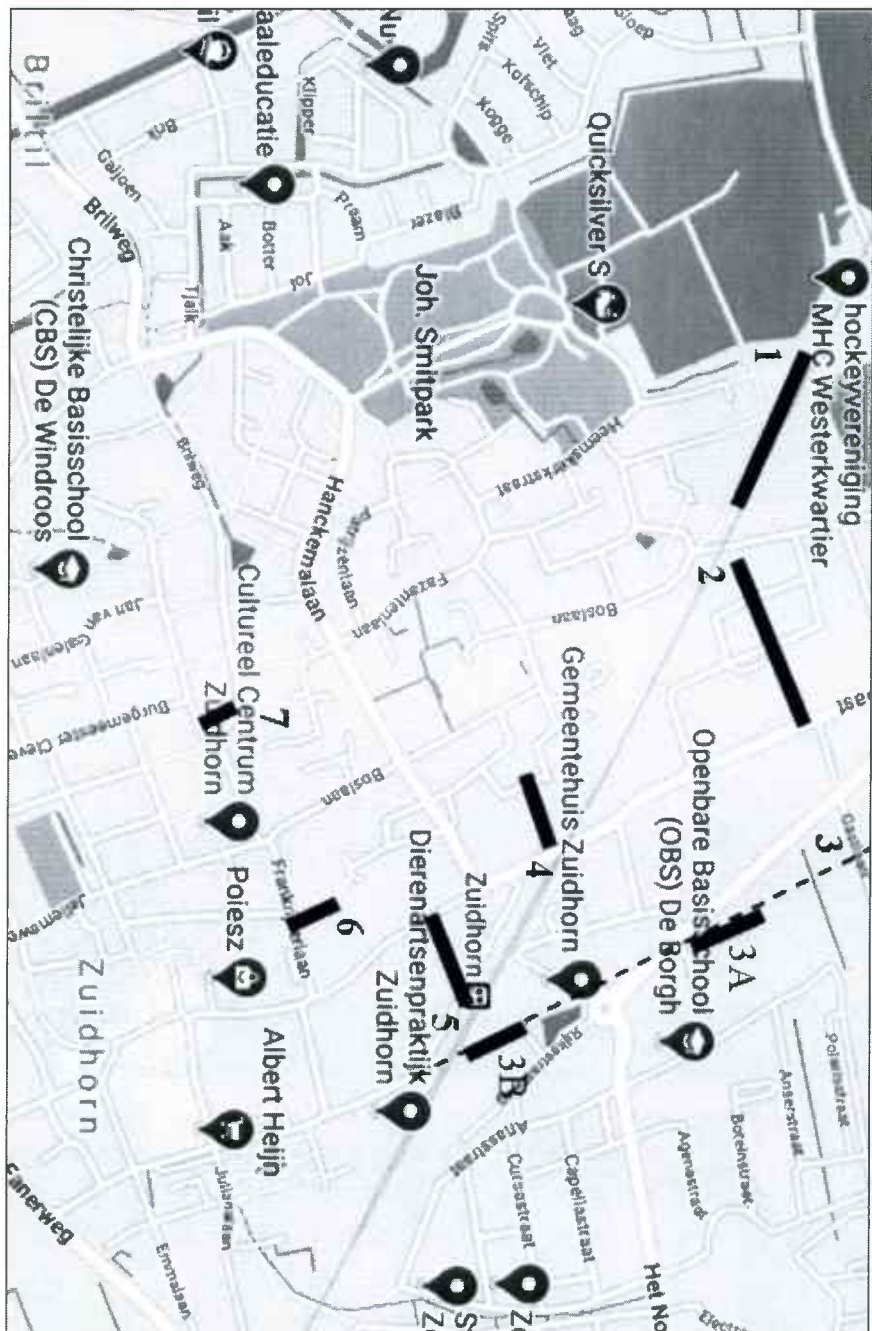
Links een uitvergroting van het meisje met de hond. Rechts. Voorjaar 1924. Tussen Ietje van Dijk en Egbert Scheeringa zit grootmoeder Sapke Scheeringa-Heuker met haar pasgeboren kleindochter Sapke op schoot. Naast haar staat de vijfjarige Eltiena.

Het jaar en het meisje

Ik moet raden naar het jaar. Maar ik denk dat de 'foto op het blikje' werd gemaakt toen de familie Scheeringa-Van Dijk hier woonde. Het echtpaar had twee dochters, Eltiena (geb.1919) en Sapke* (geb.1924). Ik neem aan dat Eltiena het meisje met de hond is.

Instantfotografie

Het bijzondere van deze foto schuilt in het gevolgde procedé, dat, anders dan bij de in die tijd gangbare fotografie, met een apparaat gebeurde waaruit een kant en klaar plaatje tevoorschijn kwam. Dat proces leverde weliswaar een wat aparte donkere foto op, maar je had snel en voor weinig geld een duidelijk herkenbare afbeelding van jezelf of van jouw geliefde in handen. Dergelijke apparaten waren in trek bij straat- en kermisfotografen. In feite hebben we hier dus te maken met een voorganger van de polaroidcamera of van de pasfotoautomaat.

1. Auwema's pad 2. Akkermans pad 3. Restanten Oostergast 4. Bospaadje
5. Boltslaantje 6. Meester Hutpad 7. Van Slochterenpad

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
5604 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspeciaalzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijtijdsartikelen.

Wegman
Zuidhorn

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502502
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail: ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

**Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)**

Voor al onze producten kijk op www.schuiling.nl

SCHUILING

WONEN & SLAPEN

De Dorpsvenne 2, Zuidhorn tel 0594-502509

LEEK

PEIZE

ZUIDHORN

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

www.pijpker.nl

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken

Toyota dealer

Pijpker

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Arjen's Tuin & Klus

06 24 86 49 88

Voor het betere Tuin onderhoud

Snoeien doet bloeien

Tweemaal de foto van Billy the Kid gemaakt in Fort Summer 1879
Welke van de twee is het origineel ?

De dan 33 jarige rechtshandige Paul Newman speelt de rol van Billy in een western over het korte leven van William H. Bonney alias The Kid.
Titel van de film uit 1958 is **'The Lefthanded Gun'**

Ferrotypie of tintype

Deze foto's werden vanwege het gebruikte metalen plaatje ferrotypie genoemd. De uitvinder van het principe was de Fransman A.A.Martin (1852), maar het was de Amerikaan Hamilton L. Smith die rond 1856 met een bruikbare toepassing kwam. Dat was enkele jaren voor het begin van de Amerikaanse Burgeroorlog. Veel (portret)foto's uit die tijd zijn dan ook '**tintypes**': afbeeldingen op een blikje.

Spiegelverkeerd

Ik stuurde mevrouw Scheeringa een afdruk van de foto samen met enkele vragen over de afbeelding. In haar antwoord schreef ze dat de foto 'verkeerd om' was. En inderdaad toen ik mijn versie vergeleek met oude foto's van de boerderij in boeken als 'Gisteren voor de lens' zag ik het: Op de ferrotypie was *links, rechts* geworden. Hoe kon dat nou. Het antwoord op die vraag is simpel: op de ferrotypie staat hetzelfde beeld dat je ziet wanneer je jezelf via de spiegel fotografeert. Jouw linkerhand lijkt nu jouw rechter. Een ferrotypie is geen negatief maar een positief.

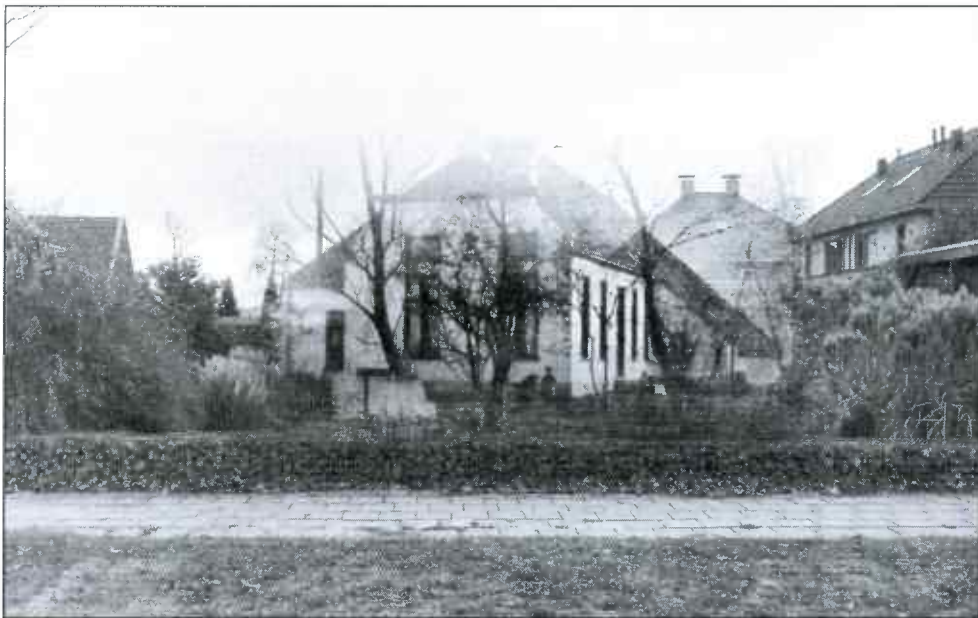

*De schrijver maakt een indirecte 'selfie' en houdt de iphone in zijn **rechterhand***

Hoe een spiegelverkeerde foto een lang durend misverstand voedde.

De iconische foto van Billy de Kid, gemaakt in 1879, leidde tot de aanname dat deze 'outlaw' linkshandig was. Een veronderstelling die ver reikende gevolgen had voor rechtshandige acteurs die in westerns de rol van de kid speelden. Zo moest Paul Newman met zijn linkerhand leren schieten**. De misvatting over Billy's vermeende linkshandigheid bleef voortbestaan tot men ontdekte dat de originele foto een ferrotypie was. Sindsdien mag 'the Kid' in een Western zijn colt rechtshandig trekken.

Als de boerderij er nog zou staan

Fotomontage: De boerderij van Scheeringa geprojecteerd op een foto van nu. Rechts de achterkant van de nieuwe huizen aan de Klinckemalaan. Links de achterkant van die aan de Willem Alexanderstraat. Achter de boerderij loopt de Fanerweg

Wie heeft er nog een?

In het begin van de vorige eeuw was het maken van ferrotypieën een goedkoop en snel alternatief voor de gebruikelijke manier van fotograferen. Wellicht heeft u ook een of meerdere van zulke 'blikken' portretfoto's tussen de aan u nagelaten oude familiefoto's. Mocht dat het geval zijn dan zou ik ze graag eens zien.

** Op het laatste moment ontdekte ik hoe de baby op de foto heette. Haar geboorte akte raakte bewust of onbewust zoek. Maar de huwelijksakte uit 1945 bewijst haar bestaan. Op 3 maart 1945 trouwde zij in Delfzijl met het berucht geworden lid van de Sicherheits Polizei Siert Bruins. Samen vluchtten zij vlak voor de bevrijding naar Emden.*

*** Paul Newman speelt Billy the Kid in de film The Left Handed Gun (1958)*

Een geleerde in Den Ham

Soms doe je in de onmiddellijke omgeving van je woonplaats een opmerkelijke ontdekking, terwijl je had gedacht dat daar niets meer te ontdekken zou zijn. Ik verdiepte me onlangs in de Kroniek van het klooster Bloemhof te Wittewierum (*Cronica Floridi Horti*), een verslag van de geschiedenis van het klooster in de dertiende eeuw.

De kroniek van het klooster Bloemhof (Wittewierum)

De kroniek is geschreven door de abten Emo (gestorven in 1237) en Menko (gestorven in 1276). Het gaat hier om een volstrekt uniek handschrift. Tot mijn verbazing las ik dat deze kroniek in 1837 op een veiling is gekocht door Dr. Frans Koppius, predikant van de gemeente Den Ham-Fransum van 1833 tot zijn dood in 1859. Mijn nieuwsgierigheid naar de familie Koppius was gewekt.

Wibrandus Johannes Koppius (1774-1859)

De vader van Frans Koppius, Wibrandus Johannes, was een typische vertegenwoordiger van de 18e en 19e-eeuwse predikantengeneratie. Zijn opleiding en belangstelling vallen in hoge mate samen met die van generatiegenoten als Uilkens, Winter (Zuidhorn!) en Bacot. Geboren in de stad Groningen als zoon van de wolkamer Frans Koppius (deze had een wolwinkel in de Poelestraat in Groningen), ging Wibrandus Johannes Koppius in 1781 in die stad naar de Latijnse School. Daar werden jaarlijks prijzen uitgereikt aan de beste

leerlingen, meestal in de vorm van een boek. Wibrandus viel jaarlijks in de prijzen, behalve in het jaar dat hij kinderpokken had. Op zijn veertiende nam hij, zoals gebruikelijk was, afscheid van de Latijnse School met een redevoering in het Latijn: *De Catone Uticensi*. Kom daar tegenwoordig eens om! Wibrandus begon in 1788 een studie theologie, maar volgde ook colleges in natuurkunde, wiskunde en letterkunde. Verder hadden botanie en geschiedenis zijn bijzondere belangstelling. Tijdens zijn studie, die negen jaar duurde, gaf hij als repetitor les aan andere studenten.

In 1797 werd hij als proponent-doctorandus gedurende drie jaren predikant in Ter Apel, echter zonder geregelde betaling van het traktement. In de jaren die volgden was hij in een aantal plaatsen predikant, in de meeste gevallen zeer kort: Anloo (vijf jaar), Zutphen (één jaar), Peize (twee jaar), Twijzel (twee jaar), Klein Midlum (één jaar), Noorddijk (drie jaar). In Blijham leek hij zijn draai te hebben gevonden, hij was er predikant van 1811 tot 1856. Wibrandus is tevens werkzaam geweest als schoolopziener, een functie die vergelijkbaar is met die van inspecteur van het lager onderwijs.

In 1807 trouwde Wibrandus met Arnolda Gezina Speckman (1784-1846), een domineesdochter. Haar vader was jarenlang predikant in Eelde. Ik heb een aantal

kinderen van het echtpaar kunnen achterhalen: 1. Frans (1809-1851), predikant te Den Ham-Fransum van 1833-1859). 2. Christina Johanna (geb. 1811) 3. Petrus Adrianus (1813-1867), onder meer predikant in Rottevalle en Blijham. 4. Hermannus (1815-1816) 5. Adriaantje (1817-1897). Zij was getrouwd met de amateurschilder en kunstverzamelaar Assuerus Quaestius uit Dronrijp. 6. Anna Christina (1820-1859). 7. Wibrandus Johannes (1823-1902), was predikant in Den Ham-Fransum van 1852-1895. Hij volgde dus zijn broer Frans op!

Wibrandus Johannes Koppius (1747-1859)

Wibrandus Johannes Koppius senior had een grote naam als kanselredenaar. In de periode dat hij in Noorddijk predikant was stuurden professoren van de Groningse universiteit studenten in de theologie naar Koppius om het preken te leren.

Hij had een diepgaande kennis van de klassieke talen en schreef moeiteloos Latijn in de stijl van Cicero. Toen hij predikant was in Blijham leidde hij jongelui van goede komaf op voor de universiteit. In 1825 verleende de Groningse universiteit hem een eredoctoraat voor zijn verdiensten. Hij moest meemaken dat zijn begaafde zoon Frans in 1851 overleed. Hij ging met emeritaat in 1856 en overleed in 1859 in de pastorie in Borger, waar zijn oudste dochter woonde. In Blijham volgde zijn zoon Petrus Adrianus hem op.

Frans Koppius (1809-1851)

Frans Koppius is op 30 mei 1809 in het Oost-Friese Klein Midlum geboren als oudste zoon van Wibrandus Johannes Koppius en Arnolda Gezina Speckman. Het gebied waar Klein Midlum ligt, heeft korte tijd tot het Koninkrijk Holland behoord.

Vrijwillige flankeur

In 1826 werd Frans Koppius ingeschreven als student theologie aan de Groningse universiteit. Toen hij daar vier jaar had gestudeerd, deelde hij in de geestdrift die onder de studenten ontstond om de wapenen op te nemen tegen de opstandige Belgen. In 1815, na de overwinning op Napoleon te Waterloo, waren als gevolg van de besluiten van het Congres van Wenen België en Nederland samengevoegd onder Koning Willem I. In 1830 zorgden allerlei culturele en religieuze tegenstellingen en de weerstand tegen de autoritaire regeerstijl van Koning Willem I voor het in opstand komen van de Belgen.

In Nederland was al gauw sprake van een zeer nationalistisch gekleurde strijdlust, ook onder de studenten van Leiden, Utrecht Groningen en Franeker. Maar liefst 129 studenten trokken ten strijde als vrijwillige flankeurs.

De Groningse flankeurs (veelal leden van de studentenvereniging *Vindicat Atque Polit*) marcheerden onder leiding van de hoogleraren Van Oordt en Vrolick naar Harlingen, om te worden ingescheept. Daarbij zijn ze ongetwijfeld door Zuidhorn en Noordhorn gekomen! Zo ook Frans Koppius en zijn latere Zuidhorne collega Gerrit Heeres, over wie in dit blad al eerder een artikel van mijn hand verscheen.

Vrijwillige flankeur van de Groningse universiteit

Ze worden uiteindelijk in Tilburg ingekwartierd, maar arriveren te laat op het slagveld om een rol van betekenis te kunnen spelen. In een publicatie uit die

dagen stond: *In tien dagen tijds werden de opgeblazene, verwatene en brooddronken Belgen op hunnen eigen grond door Nederlands op God en regt vertrouwende kloekhartige zonen verslagen.* Voor Frans Koppius was het al helemaal niet zo heldhaftig; hij keerde niet met de anderen terug, maar lag lange tijd ziek in een ziekenhuis aan de Belgische grens, terwijl zijn kameraden in Groningen met gejuich en bombastische liederen als helden werden ontvangen.

Predikant in Den Ham-Fransum

In 1833 slaagde Frans voor het examen doctoraal theologie en deed met goed gevolg proponentsexamen. Op 22 september 1833 werd hij door zijn vader bevestigd als predikant van de gemeente Den Ham-Fransum.

Natuurlijk was hij in de eerste plaats pastor en prediker, maar hij bleef ook zijn hele korte leven ijverig studeren. De Oudheid en de Nederlandse Kerkgeschiedenis boeiden hem in hoge mate. In 1841 verscheen zijn boek *De duizendjarige vestiging der Christelijke Godsdienst in deze landstreek.*

In zijn publicatie *De vereeniging der Protestanten in Nederland* (1849) stelde hij voor te komen tot één protestantse bijbelvertaling en één liedboek. Tegen het zingen van de oudtestamentische psalmen had hij bezwaren, die kunnen volgens hem, op een enkele psalm na, *door christenen niet meer zonder dwaasheid en onzin en ondank jegens Christus worden gezongen.*

Op 27 september 1850 promoveerde Frans Koppius in Groningen tot doctor in de godgeleerdheid. De titel van zijn in het Latijn geschreven proefschrift over de kroniek van de St.-Bernardusabdij te Aduard luidt: *Specimen theologicum continens Vitas ac gesta abbatum Adwerdensium.*

De kroniek van Menko en Emo

Zeer bijzonder is de in het begin van dit artikel gememoreerde aankoop die Frans Koppius in 1837 deed: op de veiling van het boekenbezit van professor Jan Rudolf van Eerde, onder meer schoolopziener en bibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek te Groningen, kocht hij het originele dertiende-eeuwse manuscript van de Kroniek van het klooster Bloemhof te Wittewierum van de abten Emo en Menko: *Cronica Floridi Horti.* Dit unieke manuscript, ook wel de *Groninger Codex* genoemd, heeft dus jaren in de pastorie van Den Han

Professor Jan Rudolf van Eerde

Tot Frans Koppius dit manuscript terugvond, moesten we het doen met een onnauwkeurige kopie uit de zestiende eeuw.

Na de dood van Frans in 1851 heeft zijn vader Wibrandus het manuscript aan de Universiteitsbibliotheek te Groningen geschonken. Hij schreef bij deze gelegenheid een brief in het Latijn, wat ons niet meer verbaast nu we de geleerde familie Koppius beter hebben leren kennen. In deze brief meldde hij dat Franse bibliotheken een hoge prijs voor het manuscript hadden geboden.

Frans Koppius is ongehuwd gebleven. Hij overleed op 4 december 1851. Zijn graf is op het kerkhof van Den Ham te vinden, evenals dat van zijn broer Wibrandus Johannes, zijn opvolger in Den Ham-Fransum.

Het graf van Frans Koppius te Den Ham

In memoriam: een transformatorhuisje

Amsterdamse School in Groningen

Van september 2020 tot juni 2021 werd de Jellemaweg in Zuidhorn opnieuw ingericht. In dat verband werd ook een transformatorhuisje schuin achter het huis 75b met de grond gelijk gemaakt. Dat trafo-huisje was niet uniek en dus niet beschermd, maar wel bijzonder: gebouwd in de jaren 1920-1930 in de stijl van de

Amsterdamse School. In Zuidhorn en ook elders in Groningen staan verschillende huizen en huisjes in die bouwstijl. Het typische metselwerk dat daarin gebruikt is gaat terug op Middeleeuws bouwen in het Westerkwartier.

Half verscholen achter het huis van de achterburen was het van de straat af nauwelijks te zien.ⁱ Uniek was het ook niet: vrijwel identieke

exemplaren van het verdwenen transformatorhuisje staan onder andere in Aduard, Den Horn, Grijpskerk, Leermens, Westerwijtwerd en Zuurdijk. Vanwege de staat van onderhoud, de unieke raampjes en de ligging is de kopie in Leermens wél een rijksmonument.

In Grijpskerk is het ook een monument, maar dan anders. In de oorlog verstopte men het bevolkingsregister erin om het uit handen van de bezetters te houden. In de strijd om het voor sloop te behoeden is er in 2000 een oorlogsmonument van gemaakt. Voor het verstopte huisje in Zuidhorn was er zo'n aanleiding er helaas niet...

De elektriciteitshuisjes werden in de jaren 1920-1930 in tien-, zo niet honderdtallen gebouwd in opdracht van de *NV Maatschappij tot Aanleg en Exploitatie van Laagspanningsnetten*. Dat bedrijf was in 1913 opgericht om de Groninger Ommelanden en Drenthe van stroom te voorzien. Het provinciale energiebedrijf (PEB) nam er aanvankelijk niet aan deel. Het bedrijf moet architecten in de hand hebben genomen om in ieder geval een aantal basisplannen te ontwikkelen. De kleine details waarin veel huisjes toch van elkaar verschillen kunnen er ter plekke aan zijn toegevoegd of van zijn afgehaald. De namen van die architecten kennen we niet: van veel huisjes zijn in de gemeentearchieven geen blauwdrukken of andere gegevens te vinden. Zijn die er wel, dan geven die vaak niet de namen van de ontwerpers. Wel is duidelijk dat zij zich hebben laten inspireren door dé bouwstijl in Groningen in die periode, die van de Amsterdamse School.

Bouwen met emotie

Bepalend voor de architectuur aan het begin van de vorige eeuw was H.P. Berlage (1856–1936). Behalve de koopmansbeurs in Amsterdam (1903) ontwierp hij ook het voormalige gemeentehuis van Usquert (1930). Een groepje jonge honden, verzameld rond het kunst- en vormgevingsblad *Wendingen*, vond de bouwsels van Berlage veel te zakelijk en te functioneel. Ze meenden dat architecten meer oog moesten hebben voor schoonheid en emotie, en voor de relaties tussen gebouw en omgeving. Vanaf 1916, met de opening van het Scheepvaarthuis in Amsterdam was dit zogenoemde *expressionisme* een tijdlang de mode in de architectuur in Nederland.

Het was een van oorsprong Groningse architect, Jan Gratama (1877–1947), die voor dit nieuwe bouwen in 1916 de naam ‘*Amsterdamse School*’ bedacht (afb.links) Zelf werkte hij inmiddels in de Randstad, maar vakgenoten in zijn thuisprovincie gingen ook werken naar de principes van die Amsterdamse School. Het bekendst in de provincie is de Rijks-HBS in Ter Apel, die tot op elk detail is vormgegeven in de *art deco*-stijl. Maar dat gebouw werd in Amsterdam door een Rijksbouwmeester als *Gesamtkunstwerk* bedacht (Westerhout, 1924).

Wel 'echt' Gronings zijn onder andere het gebouw voor de Gemeentewerken aan het Zuiderdiep (Bouma, 1928) en de Oosterkerk (Kuiler & Drewes, 1928), allebei in Groningen-stad, de gereformeerde kerken van Appingedam en Bedum (Reitsma, 1928; 1937), en grote volkswoningbouwprojecten in onder andere Delfzijl en Veendam.

In Amsterdam was bouwen in de stijl van de School in zwang tot ongeveer 1925. In Groningen, en met name op het platteland duurde die populariteit langer (Van der Spek & De Jong, 2000). Onder invloed van onder andere Dudok en het Duitse *Bauhaus* werden de gebouwen door de tijd heen wel hoekiger, maar bleef het spelen met mooi metselwerk een belangrijk ingrediënt. Wie er een oog voor heeft komt ook in het Westerkwartier, fietsend, wandelend, veel voorbeelden van deze soort architectuur tegen. Grijpskerk staat er vol mee, maar ook in Oldehove, bij Ezinge, in Electra en zelfs in Saaksum zie je hoekige bakstenen huizen met gemetselde ornamenten uit het Interbellum.

Zuidhorn

In Zuidhorn lijken de twee kerken aan De Gast allebei door deze bouwstijl beïnvloed, maar ze halen het wat vormgeving betreft niet bij de intrigerende Ontmoetingskerk in Oldehove (Wijk & Broos, 1929). Verder staan er aan de Wilhelminalaan, op het stuk van het park naar het station, enkele imposante villa's in de stijl van de Amsterdamse school. De geschetste ontwikkeling van die stijl is in Zuidhorn goed te zien aan twee typische huizen, één aan de Klinckemalaan (1925), en één aan de Wilhelminalaan (1936). Zie afb. hieronder.

Boven: Links Klinckemalaan 1. architect Kazemier&Tonkens. Rechts Wilhelminalaan 24. architect Willem Tammes Reitsma.

Het transformatorhuisje aan de Jellemaweg is waarschijnlijk gebouwd rond 1930, en had dus al de meer hoekige stijl. Dat geldt eens te meer voor dat ándere, grotere transformatorhuis in Brittil, dat wel een uniek exemplaar is (afb. links). Helaas beschikt de Gemeente ook van dit huisje niet over gegevens. Dat weerhoudt hen er hopelijk niet van, dit gebouwtje wél te beschermen.

Middeleeuwse wortels

In het Rijksmuseum (1885) bouwde Pierre Cuypers (1827–1921) op schaal een replica van de ‘abdijkerk’, de voormalige ziekenzaal van het kloostercomplex in Aduard (ca. 1300). Via Pierre en zijn neefje Eduard (1859–1927) was het metselwerk in die abdij van grote invloed op de architecten van de Amsterdamse School. Het creatieve gebruik van bakstenen, hét kenmerk van de school, is hier direct op terug te voeren.

Behalve rond de Wilhelminalaan zie je in Zuidhorn niet buitengewoon veel Amsterdamse School in het straatbeeld.ⁱⁱ Sporen van dat typische metselwerk zie je wél terug in veel van de chalets van architect Siekman die het beeld in het oude dorp en op De Gast bepalen (Fennema, 2021). En niet alleen, maar zeker ook in Zuidhorn grijpen architecten de laatste tien jaar weer terug op precies het soort metselwerk dat 100 jaar geleden zo populair was. Of er al een naam voor is weet ik niet, maar de Oostergast staat inmiddels vol met huizen van deze ‘retro-Amsterdamse School’ (afb. onder). Hier in de streek staan die – onbewust, misschien – in een bouwtraditie van meer dan 700 jaar.

Besluit

Aan al die kennis heeft het gesloopte trafo-huisje aan de Jellemaweg natuurlijk niets.

Dat is van de aardbodem verdwenen, er zijn nauwelijks foto's van, en geen gegevens in toegankelijke archieven.

Het enige bewijs van z'n bestaan is een enorme houten deur die ik met de slopers uit de container heb gevist, dit stukje in dit blad èn een ronddeel van Fynn hiernaast, als resultaat van thuisonderwijs in corona-tijd.

Dat is niet veel, maar tenminste iets...

Literatuur

Amsterdamse school platform *Wendingen*: <https://amsterdamse-school.nl/>

Fennema, B. (2021). Vakman van formaat. Architect en waterbouwkundige Klaas Siekman Azn. NoordProof producties.

Museum Het Schip www.hetschip.nl

Reenders, A. (2007). Versteende Welvaart. Amsterdamse School op het Groninger Hoogeland. Noordboek

Teelken, A., Van Zomeren, E. (2013). Straat voor Straat. Zuidhorn, Noordhorn en Briltel in de twintigste eeuw. Profiel

Van der Spek, J., De Jong, M. (2000). De schoonheid van het detail. De Amsterdamse School in de provincie Groningen. REGIO-project Uitgevers

Noten

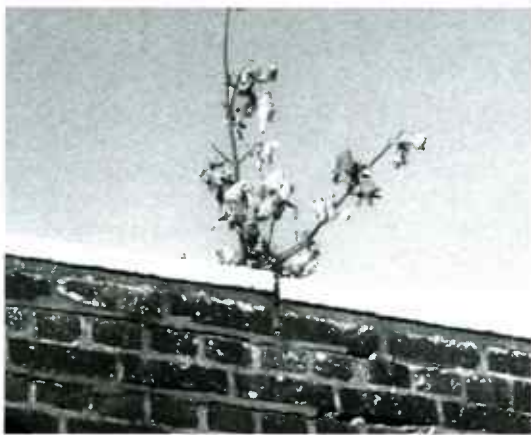
ⁱ De foto hier is overgenomen van Teelken, A. & Van Zomeren, E. (2013), p. 89

ⁱⁱ Behalve de al genoemde panden ook garage / museum Birza aan de Jellamaweg; ooit stond er ook een noodslachthuis aan de Westergast dat in deze stijl was gebouwd.

Het eikje in de bovenrand

In zijn artikel 'In memoriam: een transformatorhuisje' vermeldt Alderik Visser ook het exemplaar in Briltel en hij schrijft dat hij hoopt dat de gemeente moeite zal doen om het gebouwtje te beschermen. Dat deed me denken aan het eikje dat in de bovenrand groeide. In 2018, tijdens mijn dagelijkse wandelingen, was mij dat eikje opgevallen en ook de schade die al was ontstaan. De drie plakplaatjes op de deur hadden (en hebben) het over 'Levensgevaarlijk' en 'Hoge spanning'. Dat zet een mens aan het denken. Wie onderhoudt dit?

De EGD en EDON, genoemd op het bordje met het objectnummer 'Briltel 6102', niet meer. Dus Enexis, dat genoemd wordt op een van de plakplaatjes. Zouden monteurs zo'n begroeiing doorgeven? Zou dat dan worden opgepikt? Of is het in zo'n bureaucratie een ver-van-mijn-bed-show? Is er wel enige betrokkenheid bij die mensen die ergens ver weg werken en nog verder weg wonen? Wie van al die mensen die daar langslopen of rijden, zou al een melding hebben gemaakt?

Om te beginnen toch maar zelf een foto genomen. Zie afbeelding links.

Op 1 september heb ik op de webstee van Enexis een melding ingevuld, zo vind ik in mijn e-archief. Op 11 september kwam de mededeling, dat mijn foto was doorgestuurd naar de afdeling Bouwkunde.

Ergens in het voorjaar van 2019 zag ik dat er (al) iemand was geweest. De dekstenen had men niet meer strak op hun oude plek gekregen. De voegen waren dicht, voorzover ik kon zien.

Die bescherming van dergelijke bebouwing zal toch van de lokale bevolking moeten komen. Bijvoorbeeld van leden van een historische vereniging.

Waar is de Oostergast

De redactie ging op zoek

